

Alicja Joanna Siegień-Matyjewicz, *Poczucie tożsamości narodowej młodzieży pochodzenia białoruskiego*, Białoruskie Zrzeszenie Studentów, Olsztyn — Warszawa 2007, ss. 279.

Autorka w książce poruszyła niezwykle aktualną kwestię tożsamości. Ma to swój szczególny wymiar w odniesieniu do powszechnych procesów globalizacji i unifikacji kulturowej. Obserwujemy rozluźnianie więzów strukturalnych, które spajają jednostki i zbiorowości w dynamicznym świecie. Jednocześnie coraz powszechniejszą tendencją jest określanie przynależności do narodu na podstawie subiektywnych wskaźników. Akceptuje się więc fakt, że wynika ona z woli jednostki. Podejście to jest podkreślone zarówno w prawodawstwie europejskim, jak też i polskim. Głównym wskaźnikiem jest autoidentyfikacja jednostki. W zdecydowanie mniejszym zakresie zaś faktyczne pochodzenie, gdyż proces przekraczania granic narodowościowych ma wielokierunkowy charakter. Dlatego też w formowaniu tożsamości niezwykle ważne są znaczące punkty odniesienia. Bardzo istotne są takie wyznaczniki jak kultura, język, tradycja, zakorzenienie na danym terytorium, religia. Na postrzeganie rzeczywistości silnie wpływa indywidualne doświadczenie.

Kwestia świadomości własnej odrębności rysuje się szczególnie ostro w przypadku jednostek i grup należących do mniejszości, a funkcjonujących w środowisku większościowym. Sytuacja ta wymaga stałych wyborów, utwierdzania się w słuszności zachowywania swojej odrębności oraz ochrony punktów odniesienia w zmieniającej się rzeczywistości. Autorka zaznacza: „Określenie przynależności narodowej powinno być dopełnione świadomością zakorzenienia w kulturze narodu, do którego osoba czuje się przynależna. Świadomość istnienia kulturowego dziedzictwa stanowić musi drugi, obok autodeklaracji, podstawowy czynnik umacniający tożsamość narodową. Aby jednak utrwalanie bądź rozbudzenie tożsamości narodowej nie prowadziło do nacjonalizmu, w procesie wychowania należy zwrócić uwagę na postawy etniczne. Oddziaływania w tej sferze obejmować będą: eliminowanie stereotypów etnicznych, zmniejszanie dystansu interetnicznego, zmianę ewentualnych postaw wrogości na zaciekawienie, preferowanie życzliwego zainteresowania innością”. Podobne stanowisko możemy spotkać częściej w literaturze przedmiotu, jak choćby u Mirosława Sobeckiego. Dość zbliżone poglądy prezentują także Andrzej Sadowski i Jerzy Nikitorowicz.

Dość powszechny jest aktualnie postulat edukacji międzykulturowej. Szczególnie jest on istotny w warunkach pogranicza. Ważne jest określenie nie tylko stanu faktycznego, ale profilaktyczne przeciwdziałanie powstawaniu jakichkolwiek form dyskryminacji lub konfliktów. Jedną z dróg jest za-

lecanie odpowiednich mechanizmów edukacyjnych. Autorka wychodzi na przeciw tym oczekiwaniom. Stwierdza ona, że „przekazywanie i utrwalanie wiedzy o odmiennościach, kształtowanie postawy tolerancji i uznania dla innych kultur, wypracowanie bezkonfliktowych norm postępowania w społeczeństwie polietnicznym, poszanowanie religii, języka, tradycji innych nacji, przeciwstawianie się wszelkim formom dyskryminacji grup mniejszościowych oraz przygotowanie do negocjacji, wymiany wartości i dialogowych interakcji w sytuacji pogranicza — to zadania, które stoją przed edukacją”. Niezwykle ważną rzeczą jest by te kwestie były analizowane i wdrażane w procesie nauczania i wychowania, gdyż zmniejszają one skalę napięcia nie tylko aktualnie, ale i w późniejszym okresie gdy młodzież wkracza samodzielnie w życie społeczne.

Alicja Joanna Siegień-Matyjewicz w swojej książce poddała analizie mniejszość białoruską w Polsce. Jak wynika ze spisu powszechnego, przeprowadzonego w 2002 r., w naszym kraju mieszka 47 640 obywateli narodowości białoruskiej. Nacja ta charakteryzuje się dużą koncentracją przetrzoną. Z tej liczby bowiem, aż 46 041 osób zamieszkuje województwo podlaskie. Tylko pięć gmin w Polsce posiada jako ludność dominującą mniejszości narodowe, z czego cztery zamieszkiwane są przez społeczność białoruską. Dotyczy to następujących jednostek administracyjnych — Orla, Czyże, Dubicze Cerkiewne i gmina Hajnówka. Ponadto w 8 gminach Białorusini stanowią ponad 20% mieszkańców, co umożliwia ubieganie się o wprowadzenie tego języka jako pomocniczego. Tym bardziej, że wysoka jest również skala uznawania języka białoruskiego jako ojczystego. Pozytywną deklarację w tym zakresie złożyło 40 226 osób, co stanowi 84,44% Białorusinów. Daje to dobrą podstawę do rozwoju szkolnictwa tej mniejszości narodowej, co ma znaczący wpływ również na poczucie tożsamości młodzieży.

Recenzowana książka ma niewątpliwie charakter empiryczny. Składa się niejako z trzech części — teoretycznej, metodologicznej i weryfikacyjnej. Jej konstrukcja nie wzbudza zastrzeżeń, zarówno w zakresie merytorycznym, jak też ze strony formalnej. Składa się na nią jedenaście rozdziałów, poprzedzonych zwięzłym wstępem. Całość zamyka bogata bibliografia świadcząca o dobrym przeanalizowaniu literatury przedmiotu, w której Alicja Joanna Siegień-Matyjewicz porusza się wyśmienicie. Niemniej jednak gdyby autorka sięgnęła szerzej po wydawnictwa poświęcone kulturze pogranicza i pozycje, które ukazały się na Białorusi, a odnoszące się do tożsamości narodowej i funkcjonowania mniejszości białoruskiej w Polsce, książka mocniej zyskałaby na znaczeniu. Umożliwiłoby to bardziej wieloaspektowe spojrzenie na analizowaną problematykę.

W rozdziale I „Prawne, instytucjonalne oraz społeczne aspekty polityki państwa polskiego wobec mniejszości narodowych” autorka przeanalizowała zagadnienia, które ułatwiają zrozumienie omawianej tematyki. Zosta-

ły w nim omówione następujące kwestie: definicje mniejszości narodowych, zmiany struktury narodowościowej Polski w latach 1945-2002, polityka państwa i ochrona prawna mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918-1989, status mniejszości narodowych w polskim systemie prawnym po 1989 r., odzwierciedlenie polskiego modelu ochrony praw mniejszości narodowych w systemach europejskich, instytucje państwowe i pozarządowe zajmujące się mniejszościami narodowymi w Polsce, uregulowania prawne dotyczące możliwości nauki i nauczania w językach ojczystych, szkolnictwo dla mniejszości narodowych po 1989 r., życie polityczne, kulturalne i religijne mniejszości oraz postawy społeczeństwa i państwa polskiego wobec innych nacji zamieszkujących kraj.

Rozdział II został zatytułowany „Białoruska mniejszość narodowa w Polsce”. Przedstawiono w nim takie zagadnienia, jak losy białoruskiego narodu w perspektywie historycznej, współczesną aktywność Białorusinów i ich udział w życiu publicznym, organizacje białoruskie, dostęp tego środowiska do środków społecznego przekazu, działalność na rzecz podtrzymania i rozwoju dziedzictwa kulturowego, funkcjonowanie języka, pisownia nazwisk oraz nazw topograficznych, życie religijne, jak też zakres funkcjonowania szkolnictwa białoruskiego.

W kolejnym rozdziale została przedstawiona „Istota pogranicza jako miejsca kształtowania się poczucia tożsamości narodowej”. Czytelnik może znaleźć tu wiele istotnych informacji, jak też zapoznać się ze stanowiskami teoretycznymi odnoszącymi się do tego zjawiska. Przedstawiono w nim pogranicze jako obszar-terytorium, jako miejsce kontaktu społeczno-kulturowego, miejsce kształtowania się nowego człowieka, jego poczucia tożsamości i kultury. Autorka przeanalizowała też takie zagadnienia jak pogranicze a stereotypy i uprzedzenia oraz pogranicze a edukacja.

Rozdział IV został zatytułowany „Kształtowanie się poczucia tożsamości narodowej na pograniczu”. Rozważone tu zostały kwestie rozumienia tożsamości, modele tożsamości, tożsamość a poczucie tożsamości, przegląd wybranych podejść teoretycznych w zakresie tożsamości narodowej, tożsamość narodowa a etnocentryzm, wyznaczniki tożsamości narodowej, edukacja międzykulturowa a kształtowanie się poczucia tożsamości narodowej.

W rozdziale V autorka przedstawiła metodologię badań własnych. Jako praktyczne cele i przedmiot badań określiła „ustalenie determinantów procesu kształtowania się poczucia tożsamości narodowej młodzieży pochodzenia białoruskiego zamieszkującej pogranicze wschodniej Polski; określenie stopnia, w jakim młodzież pochodzenia białoruskiego związana jest z językiem ojczystym, kulturą, religią, historią narodu, zamieszkiwanym terytorium; diagnoza funkcjonowania mechanizmów i wzorców kształtowania społecznego współżycia, dialogu kulturowego w środowisku kulturowo i etnicznie zróżnicowanym”. W samych badaniach Alicja Joanna Siegień-

Matyjewicz posłużyła się metodą sondażu diagnostycznego. Zastosowano techniki badawcze w postaci ankiety, obserwacji swobodnej, analizy dokumentów, obserwacji uczestniczącej, rozmowy kierowanej, wywiadu nieskorygowanego, techniki psychometryczne i statystyczne.

Rozdział VI został zatytułowany „Struktura narodowa i religijna mieszkańców pogranicza wschodniej Polski w świadomości młodzieży pochodzenia białoruskiego”. Wyjaśniono w nim jaki jest stopień świadomości młodzieży białoruskiej na temat składu narodowościowego mieszkańców województwa podlaskiego, przedstawiono kwestię relacji między religią a przynależnością narodową osób żyjących na wschodzie Polski w świadomości badanej młodzieży. Pewną specyfiką tego obszaru jest też przedstawiona przez autorkę kwestia utrzymujących się w świadomości nazw stosowanych wobec wiernych wyznania prawosławnego. Dla części respondentów przynależność do Cerkwi jest podstawą do klasyfikacji kategorii narodowej, dla innych to tylko określenie wyznania. Niemniej jednak zaznaczają się silnie pierwiastki odnoszące się do identyfikacji z zamieszkiwanym regionem, jako osób zakorzenionych na danym terenie. Nadal też silny jest stereotyp „prawosławny — ruski”, który wskazało 18,2% badanych. Aczkolwiek więcej wskazywało na Białorusinów — 29,9%, a nawet Polaków — 11,9% i Polaków pochodzenia białoruskiego — 8,2%, co odzwierciedla procesy asymilacyjne.

Naturalną konsekwencją poruszanej tematyki jest kolejny, VII rozdział „Identyfikacja narodowa młodzieży pochodzenia białoruskiego”. Autorka przeanalizowała przynależność narodową młodzieży, zmiany przynależności narodowej mieszkańców wschodniego pogranicza w opinii badanych, problemy związane z określeniem swojej przynależności narodowej przez przedstawicieli mniejszości, miejsce narodu w strukturze podstawowych wartości, autoidentyfikację narodową, strukturę tożsamości narodowej młodzieży, miejsce tożsamości narodowej młodego pokolenia na tle innych form tożsamości społecznej oraz identyfikację narodową stosowaną przez inne grupy społeczne.

Kwestie identyfikacji zostały rozszerzone w rozdziale VIII „Identyfikacja językowa młodzieży pochodzenia białoruskiego”, rozdziale IX „Identyfikacja religijna młodzieży pochodzenia białoruskiego” i rozdziale X „Identyfikacja terytorialna młodzieży pochodzenia białoruskiego”. Warte przytoczenia są wyniki badań dotyczące wyboru miejsca zamieszkania, przy założeniu braku przynależności do określonego kraju. Polskę wybrało 51,02%, Szwecję — 9,04%, Niemcy — 8,89%, Białoruś — 8,74%, Grecję — 6,12%, Rosję — 3,20% i inne. Tylko 1,75% nie było w stanie określić oczekiwanego kraju zamieszkania. Widać więc przy dużym stopniu akceptacji Polski pewne potencjalne tendencje migracyjne, aczkolwiek niewielki zaskakująco odsetek wskazał na swoją Macierz czyli Białoruś. Dobrze byłoby, gdyby autorka w kolejnych pogłębionych badaniach szerzej przeanalizowała to zagadnienie, wyjaśniając dogłębniej przyczyny tego stanu rzeczy.

Zamykającym rozdziałem jest XI „Współzycie międzyetniczne na pograniczu wschodniej Polski”. Zaprezentowany w nim został charakter współzycia międzyetnicznego, stopień świadomości młodzieży białoruskiej na temat zróżnicowania religijnego i narodowego występującego w województwie podlaskim, relacje do koncepcji ujednoczenia terminów świąt religijnych, atrakcyjności kultur etnicznych, nieporozumień i konfliktów na pograniczu, typów międzyetnicznego współzycia, miejsca w hierarchii społecznej i zadań mniejszości białoruskiej oraz perspektyw stosunków polsko-białoruskich na pograniczu.

Ważnym wynikiem badań empirycznych zaprezentowanych w książce jest fakt, iż wśród młodzieży białoruskiej zaznacza się wyraźny proces odradzania tożsamości narodowej. Należy zgodzić się z autorką, iż „poprawne aplikowanie wniosków płynących z badań przedstawionych w tej publikacji, może być elementem działania w kierunku normalizacji stosunków pomiędzy większością, a mniejszością, wspólnie zamieszkujących tereny tzw. «pogranicza kulturowego». Poza tym, może przyczynić się także do rozwoju i promocji środowiska młodej inteligencji białoruskiej w Polsce, gdyż to właśnie od grupy aktywnych, młodych ludzi zależy kształt i przyszłość mniejszości białoruskiej w Polsce”.

Książkę „Poczucie tożsamości narodowej młodzieży pochodzenia białoruskiego” autorstwa Alicji Joanny Siegień-Matyjewicz należy ocenić wysoko. Zwróciła ona uwagę na wiele istotnych problemów, których znajomość może pomóc znaleźć rozwiązania praktyczne w relacjach między poszczególnymi narodowościami i wyznaniem. Niemniej jednak należy też odnotować pewne niewielkie niedociągnięcia, bardziej natury edytorskiej i technicznej niż merytorycznej. W książce jest, co należy podkreślić, wiele zestawień statystycznych zaprezentowanych w postaci 61 tabel i 25 wykresów, brak jest, niestety, ich wykazu. Gdyby został sporządzony, praca byłaby bardziej przejrzysta. Nie ma też indeksu osobowego. W związku z tym, że książka jest poświęcona mniejszości białoruskiej, wskazane byłoby umieszczenie również krótkiego streszczenia i spisu treści w języku białoruskim. Miałoby to nie tylko symboliczne znaczenie, ale również ułatwiłoby korzystanie z niej wielu Białorusinom rozsianym po świecie, którzy nie zawsze znają język polski. Docenić jednak należy przede wszystkim zawartość merytoryczną. Pozycja ta stanowi ważne kompendium wiedzy dotyczące współczesnych procesów w sferze świadomości i tożsamości młodzieży białoruskiej. Ukazuje ona postawy społeczne i tendencje do aktywności grupowej środowiska mniejszościowego, które żyje w warunkach pogranicza. Książka ta jest więc bardzo ważnym elementem popularyzacji idei edukacji międzykulturowej ubogacając jednocześnie stan wiedzy w zakresie badań narodowościowych.

Adam Bobryk
(Siedlce)